

TASAVVUF Şİ'İRLERİNDEN DÜŞÜNDÜRÜCÜ TERCÜMELER

Ö N S Ö Z

İslâm'da tasavvuf edebiyatının en verimli çağı, muhakkak surette H. 5'ci M. XI'ci asırdan sonra başlar. Bu olayın muhtelif içtimâî sebepleri vardır. Birincisi ve en ehemmiyetlisi, şudur: İslâm medeniyetinin en parlak devri sayılan H. 4'cü asırda baş gösteren ahlâkî, siyasî, iktisadî ve askerî inhilâldir. Üstelik bu asırda, muhtelif menşelerden doğup gelen felsefî kanaatler, ve islâm sinesinde birbirleriyle kaynaşıp imtizaceden yabancı akîdeler, İslâm dünyasında yeni cereyanlar yaratmıştı. Bu cereyanların en ehemmiyetlilerinden biri, tasavvuftur. Şüphesiz ki bu hareketin, parlak bir edebiyat vermesi için, nisbî bir istikrara ihtiyacı vardı. Bu istikrarı da çok geçmeden buldu. Öyle ki 11'nci yüzyılda, bir yıldırım hızıyla, Maveraünnehir, İran, Irak, Suriye ve Anadolu'da yayılan Türk Selçuk hâkimiyeti; Afganistan ve Şimalî Hind ovalarında kökleşen Gazneli Türk padişahlarının hâkimiyeti; Afrika'nın şimalinde ve Endülüste genişleyen Berber Muvahhid ve Murâbitların idaresi, İslâm dünyasına yeni bir disiplin vermek isteyen tasavvuf hareketine ve tasavvuf edebiyatına muhtaç oldukları bu istikrarı sağladı. Buna, şu ehemmiyetli sebebi de ilâve etmek lâzımdır; o da: Bizans'ta ve Garp hristiyan âleminde, halk kitlelerini saran ve onları harekete getiren müthiş bir dinî galeyanın başlamış olmasıdır. Bunun İslâm dünyasında mü-mâsil bir tepki yaratması kadar tabi'î bir şey yoktur. Dolayısıyla İslâm'da başlayan bu tasavvuf dalgası, Hristiyanlıkta başlamış olan dindarlık dalgasına bir çok bakımlardan benzemektedir. Hristiyanlık dünyasını etrafında toplayan ve onu harekete getiren üç unsur vardır. Birisi Allah, diğeri Allahın yerdeki tecellisi ve gözle görünen ifadesi sayılan Hazreti İsa, üçüncüsü de ölmüş yahut hayatta bulunan hristiyan azizleridir.

İslâm dünyasında bu üç unsura tekabül eden unsurlar şunlardır: Allah, Muhammed ve evliyalardır. Şimdi her iki din mensuplarının kalplerinde bu üç unsurdan her birisinin tuttuğu yeri kısaca izah edelim:

a) Allah. — Hristiyanların (Peder) adıyla yâdettikleri Allah ile İslâmların Allah dedikleri ezeli varlık arasında esasta fark yoktur. Hele İsa'nın doğumundan önceki Allah mefhumu ile, İslâm Allahı arasında hiç bir fark yoktur. Çünkü Hristiyanların da bu Rabbin ezeli olduğuna, ve İsa'nın doğmasından evvel ve sonra, yerde ve göklerde yalnız başına hükmetmiş ve etmekte olduğuna inanmaları lâzımdır. Binaenaleyh İsa'nın doğumundan önceki Allah, İsa'nın doğumundan sonra, Hristiyanlar tarafından Peder tesmiye edilmiş olmasına rağmen zât ve cevherinin değişmemiş olması lâzımdır. Her iki diyanetin Allah telâkkisi ancak bu noktada birleşir: "Allahu lâ şerike lehu."

b) İsa ve Muhammed. — Meryem-i Arzâdan doğan İsa aleyhisselâm, Hristiyanların nazârında, Allahın yerdeki tecellisi, yani Allahın kendisidir. Bu yüzden Hz. İsa'nın mu'tekid Hristiyanlar üzerindeki tesiri harikulâde büyüktür.

İslâm dininde ise, Hz. İsa'ya yalnızca bir peygamber nazariyle bakılır. İsa'nın diğer peygamberlerden tek farkı şudur ki Ruhül-Kudüs ile Meryem'in birleşmesinden hasıl ol-

masıdır. Allah, insanların ilk babası olan Âdem'i nasıl yarattıysa, İsâ'yı da öyle yaratmıştır. Âdem, her hangi bir ulûhiyet hakkı iddia etmemiş ve bir peygamber olmaktan öteye gitmemişse, aynı durumda olan İsâ'nın da herhangi bir ulûhiyet hakkı iddia etmemiş ve bir peygamber olmaktan öteye gitmemiş olması lâzımdır.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ .

İsâ'nın Allah nezdindeki durumu, Âdem'in durumuna benzer: onu topraktan yaattı; sonra ona ol deyince oldu. Âlü-İmrân.

Hz. Muhammed'e gelince o, İslâm kelâm cılarından Es'arilerin nazarında, Allahın sevgili bir kulu ve azimkâr bir resulüdür. Üstelik onun Hz. İsâ gibi, tabiat kanunlarını şaşırtan bir menşei yoktur. Sonra, haşâ sümme haşâ, herhangi bir ulûhiyet hakkı da iddia etmemiştir.

Bu duruma göre, 11'nci ve 12'nci yüzyıllarda, milyonlarca Hıristiyan, Hz. İsâ'ya Allah diye taparken, Müslümanların Hz. Muhammed'i Âdemîler sırasında tutmuş olmaları, bu iki şahsiyete gösterilen sevgi ve saygı derecesinde bir denksizlik doğurabilirdi. Dolayısıyla o devrin İslâm mutasavvıfları, iki resulün arasındaki bu farkı kaldıracak bir nazariye kabul ettiler: Hz. Muhammed, insan olmakla beraber, onda hilkatten evvel yaratılmış bir nübuvet nuru vardır. Hz. Âdem'de parlayan bu nur, kendi evlâd ve ahfadına geçerek nihayet Hz. Muhammed'te karargîr olmuştur. Bu esasa göre Hz. Muhammed, bütün insanlardan önce yaratılmış ve bütün peygamberlerden sonra gönderilmiştir. O,

"Allah yaratıklarının ilki, ve Allah elçilerinin sonuncusudur." Âdem, Nuh, İbrahim, Musâ ve İsâ'dan önce yaratılmış olan Nur-i Muhammedînin mertebesine erişmiş hiç bir peygamber yoktur. Bu nazariyeye göre, mutasavvifenin peşlerinde sürükledikleri İslâm cemaatlerinin nazarında, Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselâmın nuru, bütün peygamberlerin ışığını silecek kadar kuvvetli ve üstündür. Yani meşhur arap şairi Nâbîga, nasıl kendi kiralını güneşe ve sair kırılları yıldızlara benzetmişse, mutasavvıflar da âdetâ Peygamberimizi güneşe, ve diğer peygamberleri yıldızlara benzetmiş oluyorlardı. Nâbigatül-Zübyani kendi kiralı Numân bin Münzir hakkında der ki:

كَأَنَّكَ شَمْسٌ وَالْمَلُوكَ كَوَاكِبٌ إِذَا طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهَا كَوَكِبٌ .

Mânâsı:

"Sen güneşe benzersin, krallar ise yıldızlara benzerler"

"Güneş doğunca, yıldızlardan hiç biri gözükmez olur."

Mutasavvıflerin lisan-ı hâli de peygamberimiz hakkında der ki:

فَأَنَّكَ شَمْسٌ وَالنَّبِيِّينَ أَكْوَابٌ إِذَا طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهَا كَوَكِبٌ .

Mânâsı:

"Sen bir güneşsin, peygamberler ise birer yıldızdır"

"Güneş çıkınca, yıldızlardan hiç biri gözükmez olur."

Mübarek günlerde okunan na'ti nebevîlerden sonra, getirilen salavatta denir ki:

"El-şalatu ve'lşelému 'aleyk, 'aleyke yè Evvelce halkı'llèhi ve Hâteme rusuli'llèh =

Ey bütün mahlûkâtın öncüsü ve bütün resullerin sonuncusu; sana salât ve selâm olsun." Bu salâvat, bazı İslam memleketlerinin minarelerinde, her ezandan sonra da okunur. Mevlevî âyinleri sona ererken Peygamberimize "Rûhu'llâh" diye hitab edilerek saygı selâmı verilir. İmam Bûsîrî (696/1292) — Müslüman çocuklarına ezber ve yazı meşki olarak verilen — "Bürde" kasidesinin fasıl sonlarında hep şu beyti tekrarlar:

فَسَمِّ الْقَوْلِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرٌ وَأَنَّهُ خَيْرٌ خَلَقَ اللَّهُ كَلِمًا

Mânâsı:

"Hakkındaki son söz şudur ki o beşerdir"

"Ve Allah yaratıklarının en iyisidir."

Görülüyor ki Hz. İsa'nın milyonlarca Hıristiyan tarafından takdisini mucip olan (ulhiyet-i İsa) nazariyesine karşılık, İslâm mutasavvıfları Hz. Muhammed'in aynı derecede tebcilini mucip olan (İlk nûr ve son resûl) nazariyesini ortaya attılar. Bu suretle her iki şahsiyetin kendi ümmetleri nezdindeki sevgi ve itibarı her sevgi ve itibarın fevkine çıkarılmıştır. Mevzu-u bahis devrin Hıristiyanlarına Hz. Muhammed pek yanlış tanıtılmış olduğu için, dünyada Hz. İsa'ya rakib olacak herhangi bir şahsiyetin bulunacağına inanmazlardı. Müslümanlar ise Hz. İsa'ya hürmette kusur etmemekle beraber, onu sair peygamberlerden pek farklı bilmezler. Üstelik onun uluhiyetle hiç bir alâkası olmadığına inanırlar. Halbuki Hz. Muhammed'i bütün insanların, bütün peygamberlerin ve kâffe-i mevcudâtın üstünde tutmakla, dünyada hiç bir varlığın onun seviyesine varamıyacağına inanırlar.

Dolayısıyla Hz. İsa'nın Şarkta kalan mezar ve salibi bütün bir dünyayı ayaklandırmaya nasıl kâfi gelmişse, Hz. Muhammed'in medâr güneşi altında ışıldayan türbesinin nurânî ruhaniyeti de, Müslümanlarca olderece aziz ve câna bedel görülmektedir. Hz. Muhammed'in İslâm cemaati tarafından ne derin bir aşkla tebcil edildiğini görmek için, bir Mevlidi-Şerif veya bir zikir meclisinde bulunmak kâfidir. Onun na'ti şerifi okunurken, kendilerinden geçecek kadar teheyyüç eden nice hassâs kimseler olur.

c) Hıristiyan azizleri ve İslâm evliyalrı. — İki diyanetin mensuplarını, kendilerine sıkı sıkıya bendeden üçüncü unsura, yani Hıristiyan aziz ve mutasavvıflarıyla İslâm evliye ve mutasavvıflarına gelince, bunlar arasında yapılacak mukayesede, şu üç noktayı ele almak lâzımdır: 1 — Zühd-ü takvâ ve keramet izharı. 2 — Zihnî fa'âliyet. 3 — Din ve tasavvuf edebiyatı.

1. — Zühd-ü takvâ ile keramet izharı hususunda iki taraf arasında bir tafâdül yapmak güçtür. Her iki tarafta da keramet göstermiş büyük zâhid ve müttakiler gelmişse de, Hıristiyan dünyası, kendi azizlerini ziyadesiyle saymış ve el'an saymaktadır. İslâm dünyasında ise, büyük evliyâ ve mutasavvıflardan bir kaçı müstesna, çoğunun ismi bile unutulmuştur.

2. — Zihnî fa'âliyet bakımından dahi, iki taraf arasında bir taâdül mevcuttur. Hıristiyan babaları, ilâhiyat hakkında İslâmlardan hayli zaman önce yazı yazmış olmalarına

rağmen, daha sonra gelen mutekid İslâm fırkaların reisleri de bu mevzuda çok eser bırakmışlardır. Bu eserlerin bir kısmı kaybolmuş, yanmış veya düşmanlar tarafından imha edilmişse de, elde kalanların kıymeti ve çokluğu ile öğünebiliriz.

3. — Din ve tasavvuf edebiyatına gelince, Ortaçağ boyunca, İslâm mutasavvıflarının bize üç dilde — yani arapça, farsça ve türkçe — bıraktıkları edebiyat âbidelerini, hıristiyan tasavvuf edebiyatıyla mukayesi etmek câiz değildir. Bu hâli bir bakıma göre tabii görmek lâzımdır. Çünkü Ortaçağ hıristiyan kavimlerinin konuştuıkları diller, henüz teşekkül halindeydi. Mazbut ve müdevven edebiyatları yoktu. Yazı yazmak, fikir ve hislerini kalemle ifade etmek için, ekseriya istimalden düşmüş olan, lâtince veya eski grekçeye müracaat etmek zorunda kalırlardı.

Onbirinci asırdan itibaren İslâm cemiyetinde nâzım bir rol oynamış olan tasavvufun gelişip kuvvetlenmesini izaha yeltenen bu kısa mukaddimeden sonra, bu konuyla ilgili bâzi metinlerin tercümesine geçelim. Bu tercümelelerde evvelâ tasavvufun ilk unsuru olan Allahın aşk ve marifetiyle ilgili bulunan, daha sonra tasavvufun ikinci unsuru olan Resûlullahın aşkıyle ilgili olan metinlerden örnek vereceğiz. Bu arada metinlerin sahipleri hakkında da birkaç söz söylemek suretiyle tasavvufun üçüncü unsuru olan, İslâm evliyâ ve mutasavvıflarının bahsine de bilvesiyle dokunmuş olacağız.

Şunu da unutmamak lâzımdır ki, az ileride tercümesini vereceğimiz metinlerin büyük mütercimi olan Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin'i de okuyucularımıza iki kelimeyle tanıtmak, kadirşinaslığın icaplarındandır.

Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin, muasır İslâm mutasavvıflarından olup hayatı boyunca "El'emrû bil-maruf vel nehyi anil münker" düsturuna ittibâ etmiştir. İlmiyle amel etmeyi, inzivaya tercih etmiş olan büyük mutasavvıflarımızdandır. Tasavvuf dergisinde 33 sene müddetle "Tasavvuf ve İslâm Mutasavvıfları" hakkında çok kıymetli yazılar yazmıştır. "Tasavvufun Zaferleri" adındaki eseri çok tanınmış olup derin ilmine ve geniş vukufuna mükemmel bir vesika teşkil eder. Bundan başka, seyyâl ve şâirâne üslûbu ile, dikkatli bir surette türkçeye çevirerek izahettiği üç kıymetli eseri dilimize kazandırmış bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Atâullah-ı İskenderânî'nin "El-Hikem-ül-Atâiyye" adındaki eseridir; ikincisi, İbrahim Fahrüddin İrakî'nin "Lemeât" adındaki eseridir; üçüncüsü ise Şeyh-i Maktülün "Heyâkil-ün-nur" adındaki eseridir. Asıllarında daha berrak bir lisanla türkçeye çevirdiği bu eserler, Millî Eğitim Bakanlığının (Dünya Edebiyatından Tercümele) serisinde çıkmıştır.

Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin, kendine merkez kıldığı Urfa muhitinde olsun, bu muhitten hayli uzakta kalan eyaletlerimizde olsun, büyük halk kitleleri tarafından yüksek bir ahlâk ve fazilet örneği olarak tanınmıştır. Kavlen ve fi'len rehberlik ettiği cemaatlerin mukadderatiyle daha yakından alâkadar olmak için, evvelâ (Osmanlı Mebusan Meclisinde) sonra da (Türkiye Büyük Millet Meclisinde) mebus olarak çalışmıştır. 1950 yılında 83 yaşında Allahın rahmetine kavuşmuştur.

İlk olarak mutasavvıfların (Gavsî Ekber) adıyla yâdettikleri Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin haftalık virdlerinden birinin mensûr aslı ile Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin tarafından yapılan manzum tercümesini sunalım:

إلهي! عمِّ قَدَمَكَ حَدَّتِي، فَلَ أَنَا؛ وَأَشْرَقَ نُورُ زَانِدِكَ
فَأَضَاءَ هَيْكَلِ بَشَرِيَّتِي، فَلَ سِوَاكَ .

Nazmen tercümesi:

“Vücüdu hâdisi ifnâ eder Senin kıdemini,”
“(Felâ enâ) diyerek peyrevî olur ademin;”
“Şürük-ı nûr-i islâhîyle parlıyor bedenim,
“(Felâ sevâke) münâcâtı hemdemî bu demin.”

Abdülkadir Geylânî (H. 470 M. 1078) de İran'ın Hazer Denizinin güney kıyısındaki Geylan veya Gilan kasabasına yakın Nif köyünde doğmuş ve 561/1166 yılında doksan yaşlarında ölmüştür. Genç yaşında Bağdad'a gelip yerleşmiş ve büyük üstaplardan ders aldıktan sonra umûmî bir dershâne açmıştır. Sayıları büyük bir süratle artan talebesini istîâb edecek yer bulmak maksadiyle, civardaki evler ve binalar istimlâk edilerek dershâne-si büyütülmüştür. Talebesi arasında vezirler ve halifeler vardı. Va'zlarını dinleyen bazı Hıristiyan ve Yahudilerin İslâm oldukları söylenir. Abdülkadir Geylânî, ebedî bir kıymet taşıyan va'z-ü takrirlerini herkesin anlayacağı bir lisanla verirdi. En büyük hedefi, Cennet kapularının insanlara açık tutulup Cehennem kapularının kapatılmasıdır. Başlıca eserleri, Elfethül - Rebbânî, Elfüyûzâtül - Rebbâniyye, Celâ'ül-Hâtır, Beşâ'irül - Hayrât, Elmevâ-kibül - Rahmaniyye, Yevâkitül - Hikem, Fütûhül - Gâip, Elgunye li Tâlibî Tarîkil - Hakk olup başka kitap ve resâil de vardır.

Şimdi de Rifâî tarikatının müessisi olan Seyyid Ahmed Rifâî'nin Allah aşkı ile ilgili bir şi'irinin arapça aslı ile tercümesini sunalım:

أَنُوحٌ لَّا نَاحَ الْحَمَامِ الْمَطُوقِ
وَتَحْتِي بِحَارِ بِهَوَى تَدْفِقُ
تَعُدُّكَ الْأَسَارَى دُونَهُ وَهُوَ مَوْتٌ
وَلَا هُوَ مَا مَوْنٌ عَلَيْهِ فَيَطْلُقُ
إِذَا جَنَّ لَيْلِي هَامَ قَلْبِي بِذُرِّ لَمٍ
وَنُورِي سَكَابَ يَمْطُرُ الْأَمَّ وَالْأَوْسَى
سَلُّوا أُمَّ عَمْرٍو لَيْفَ نَاتِ أَسِيرَهَا،
فَلَا هُوَ مَقْتُولٌ - نَعْنِي الْقَتْلَ رَاحَةً -

Derin bir mutasavvıf ve kuvvetli bir şair olan Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin bu arapça şi'ri türkçeye, bakınız ne üstâdâne bir san'at ve kudretle çevirmiştir:

“Zikrinizdir geceler gönlümü şûride eden,”
“Beni bir bağı güvercin gibi nâlîde eden.”
“Aşktır yağdıran üstümde belâ yağmurunu,”
“Hem de altındaki deryaları cûşide eden.”
“Neye kaldî - sorunuz dilbere - bicâre esîr?”
“O değilmi nice meftûnu rehâdîde eden!”

“Katledilseydim eğer, râhatımı bulmuş idim;”
 “Neredê şimdi banâ hürriyeti bahşide eden!”

Seyyid Ahmed Rifâi (H. 500 M. 1012) tarihlerinde Basra yakınlarında (Karyat Hasan) da doğmuş ve 578/1183 te Vâsıt dolaylarındaki (Ümmü Âbid) karyesinde vefat etmiştir. Seyyid Ahmed Rifâi münzevî sofilerden olup zühd-ü tekvâsı, mihnete tahammülü ve derin hassasiyeti ile şöhret kazanmıştır. Büyük ruhunun taşkın şefkati, bütün canlılara şâmildi. Muzur hayvan ve haşerâtm bile öldürülmesini men'etmişti. Kendisinden çok yaşlı olan Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin takdir ve sevgisini kazanmıştı. Divânı, duaları, virdleri ve hizbleri çok tanınmıştır.

İslâm tasavvufunun büyük üstadlarından olan Şeyh Ekber'in şiirlerinden de bir örnek verelim. Kâinatın satırlarında okuduğu ezeliyet resâili bakınız ne diyormuş:

رَأَى مَلَّ سَطُورِ الْكَائِنَاتِ فَأَرَهَا
 لَقَدْ حَقَّ فِيهَا نُورًا مَلَّتْ حَقَّهَا
 مِنْ الْمَدَى الْأَعْلَى إِلَيْكَ رَسَائِلُ
 « أَلَا كَلَّ شَيْءٌ مَا خَلَا اللَّهَ بَالِحٌ »

Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin'in aynı belâgat ve güzellikle türkçeye çevirdiği bu şiirden biz de ibret alalım:

“Sutûri kâinâta dikkatet, ulvî mesâildir,”
 “Mukaddes Bezm-i Âlâdan beyânefzâ resâildir.”
 “Sanâ her an, hakîki varlığı ilân ilê derder:”
 “İlâhın gayri her şey, ne varsâ, zıllı zâildir.”

Şeyh Ekber, Muhiddin bin Arabî H. 590 M. 1165 Endülüs'ün Mürsiye kasabasında doğmuş olup 638/1240 da Şam'da vefât etmişti. İşbilyede uzun bir tahsil devresi geçirdikten sonra, Şarka giderek Suriye, Hicaz, Irak, Musul, Cezire, Halep ve Konya arasında dolaşmış, nihâyet Şam'da yerleşmeye karar kılmıştı. Şeyh Ekber vahdet-i vücuda kâil, bütün bilgisini hattâ kimyâ ilmini vahy-ü ilham tarikiyle öğrendiğine inanmış bir Eflatuncu idi. İç âlemi harikulâde zengin deryâ gibi bir adamdı. En meşhur eserleri, El-Fütûkâtül - Mekkiyye ile Fususül - Hikem'dir. Her ikisi de târiften vârestedir.

Bir de büyük şair ve mutasavvıf Molla Câmî'nin vahdet-i vücudla ilgili farsca bir rubâisini takdim edelim; Molla Câmî der ki:

رَدَّ رِيْدَهُ عِيَانٌ مُوْ بُوْرَهُ مِنْ عَاظِلِ
 رَدَّ سَيْبَهُ نِهَانٌ مُوْ بُوْرَهُ مِنْ عَاظِلِ
 أَرَى جُمَّلَهُ جِهَانٌ مُوْ نَشَانِي مِنْ جُسْتَمِ
 حُدَّ جُمَّلَهُ جِهَانٌ مُوْ بُوْرَهُ مِنْ عَاظِلِ

Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin bu rubâînin tercümesinde de o derece muvaffak olmuş ki "Şi'r'in aslı farsça mıdır? türkçe midir?" diye soracağımız geliyor; işte tercümesi:

Ben görmez idim; gözde ayân hep Sen imişsin.
Ben bilmez idim; sînedeki cân hep Sen imişsin.
Ben cümle cihan içere nişânın arayordum;
Heyhât! bütün, cümle cihân, hep Sen imişsin.

Molla Nureddin Câmî (H. 817 M. 1414)-te Herât'a yakın (Câm) kasabasının (Khârgird) köyünde doğmuş olup 898/1492 de Herât şehrinde ölmüştür. İran'ın son klâsik şâiri olduğunu ve hep Firdevsî'nin izinden yürümüş olduğunu söylemek, onun edebiyât dünyasındaki mevkiinin yüksekliğine işaret etmek için kâfidir. Yusuf ve Zelihâ, Leylâ ile Meccun, Salâmân ve Âsâl gibi eserleri dünyaca tanınmıştır. Gençliğinde tasavvufun cezbisine kapılan Câmî, Sâdeddin Kaşgarî'den ders almıştı. Bu zâtın kendisi de büyük mutasavvıf Bahaüddin Nakşebendî'nin şâkird ve halefidir. Yedi eserinin bir araya gelmesinden teşekkül eden mecmuaya (Heft Evreng) adı verilir. Bundan başka büyük şairin üç ayrı şiir divanı ile (Nefehâtül-Üns) adında bir mutasavvıflar biyografisi vardır.

Şimdi de, İslâm tasavvufunun ikinci kutbu olan Nebiyy-i zî-Şân Efendimiz hakkında söylenmiş bazı arapça şiirlerin tercümesine geçelim:

Evvelâ Peygamberimizin amcası ve büyük hâmisî olan Ebû-Talib'e atfedilen şiirleri ele alalım. Bu şiirlerde tasavvufî herhangi bir mânâ bulunmadığı gibi, Nûr-i Muhammedinin hilkatten önce yaratılmış olduğuna işaret görülüyor. Zâten, bilindiği üzere, Ebû Talip, Peygamberimize her hususta zâhir olmakla beraber, müslümanlığını itiraf etmemişti. Ebû-Talip, Efendimiz hakkında demişti ki:

عَلَىٰ أَوْسَدَ فِي التَّرَابِ رَضِينَا
وَابْتِشْرَ وَقَرَّ بِذَاكَ مِنْكَ عُيُونُنَا
وَلَقَدْ صَدَقْتَ وَكُنْتَ تَمَّ أَمِينَا
مِنْ خَيْرِ أَوْلِيَاءِ الْبَرِيَّةِ وَدِينَا
لَوْجَدْتَنِي سَمَحًا بِذَاكَ مُبِينَا

وَاللَّهِ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ بِمَجْمَعِهِمْ
فَأُذِعْ بِأَمْرِكَ مَا عَلَيْكَ غَضَابَةٌ
وَرَدَّ عَوْنِي وَرَعَمْتَ أُنْزُكًا نَاصِحِي
وَعَرَضْتَ رَيْنًا لَا مَحَالَةَ إِنَّهُ
لَوْلَا الْمَلَأَةُ أَوْ حَذَارُ مَسْبِقَةٍ

Bu şiirlerin Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin tarafından türkçeye aynen ve nazman tercümesi:

"Vallâhi sanâ, cümle-i âdâ eremezler,"
"Ben toprağı bâlîn edip olmayınca medfûn."
"İlân ediver emr-i ilâhîyi çekinme;"
Müjde sanâ, aydınlığa gözler oldu makrûn."
"Dâvet edicik benî bu dîne nâsıhımsın,"
"Her ne desen doğru eyâ Emin-ü me'mûn,"
"Bir dîne delâlet ettinki cümle dînin,"
"Elbette hayırlısı, yegâne dürr-i meknûn."

"Düşnâm erâzil beni eylese de hâmuş,"

"Gönlüm ebedî, oldu bu dîn-i hakka meftûn."

Ebû-Tâlib, İmam Ali'nin babası ve Hz. Muhammed'in amcasıdır. Abdül-Muttalib'in ölümünden sonra, Hâşimoğullarının başına getirilen Ebû-Tâlib, ana baba bir, kardeşinin oğlu Muhammed'i himayesine alarak, büyük bir şefkat ve sevgiyle büyüttü; Arabistan'ın muhtelif semtlerine yaptığı kervan seferlerinde beraberine aldı; onu Hz. Hadice'yle evlendirdi; Kureys kabilesinin tecavüz ve öldürme teşebbüslerine karşı korudu. Bu yüzden mâruz kaldığı boykot'a sabırla tahammül etti; Kureys büyükleri, Hâşimoğullarını kanun dışı edince, bu ailenin bütün kolları Ebu Talib'in mahallesine sığınarak sıkıntılı bir hayat sürdürdüler. Kureysiler, bu boykot ve muhasaranın kâr etmediğini görünce, Ebû-Tâlib'i parlak vaatlerle kandırarak, Muhammed'i elinden almak istediler. Bu durum karşısında, şüpheye düşen Resulullah'a Ebû-Tâlib dedi ki: "Tuttuğun yolda yürü; ben gözlerimi yumup toprağa gömülmedikçe, sana kimsé dokunamaz." Buna rağmen M. 619 da ölen Ebû-Tâlib, resmen İslâm olduğunu itiraf etmekten çekindi. Onun bu çekingenliğini dinî sebeplerden ziyade siyasi sebeplerle izah etmek icabeder.

Ebû-Lâlib'in Peygamberimize cesâret veren şi'irlerini okuduktan sonra, bir de Resulullahın İslâm olan amcası Hz. Abbas'a atfedilen şi'irleri ve tercümelerini okuyalım. Bu şi'irler büyük ehemmiyeti haizdir. Çünkü mutasavvıfların Nûr-i Muhammedî'nin Âdem'den önce yaratılmış olduğu iddiasını desteklediği gibi, bu iddiaın eskiliğini de tazammun eder. Hz. Abbas der ki:

مُسْتَوْرَعٍ حَيْثُ يُخْصَفُ الْوَرَقُ

أَنْتَ وَلَا مُضَعَّةٌ وَلَا عَلَقُ

أَلْجَمُ نَسْرًا وَأَهْدَى الْغُرُقُ

إِذَا مَضَى عَالَمٌ بَدَا طَبَقُ

فِي صُنْبِهِ أَنْتَ كَيْفَ يَحْتَرِقُ

يُخْدِفُ عَلِيَاءَ تَحْتَهَا التُّنُقُ

مَنْ وَضَاءَ بِبُورِكَ الْأُنُقُ

رَسِيْلَ الرِّشَاءِ تَحْتَرِقُ

مِنْ قَبْلِهَا طُبَّتْ فِي الطَّلَالِ وَفِي

شَمِّ هَبَّتْ الْبِلَادُ لَا بَشَرُ

بَلْ نُطْفَةٌ تَرَكَّبَ السِّفِينُ وَقَدْ

تَقَدَّرَ مِنْ صَالِبٍ إِلَى رِجْمِ

وَرَدَتْ نَارَ الْحَيْدِ مُكْتَمًا

حَتَّى ائْتَمَّوْا بِبَيْتِكَ الْمُهَيَّمِ مِنْ

وَأَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ أَشْرَقَتْ الْأُرُ

قَتْنُ فِي زَلِكُ الصِّيَاوِ وَفِي الْوُ

H. Abbas'ın bu şi'irini de Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin türkçeye nazman en az aslı kadar güzel tercüme etmiştir:

"Vedi'aydin zilâli Cennet icrê sulb-i Âdemde,"
 "Hicabından varakpûş-i tesettür olduğu demde."
 "Mukaddes nûr idin sulbünde, dünyâyâ hubûtettin"
 "Henüz tekvin-i hilkat ermemişti, devri hâtemde."
 "Neciyyullah ilê birlikte küştî-i selâmette"
 "Sanemlê ehlini seyreyledin garkâb-ı mâtemde."
 "Şerefyâb eyler oldun her zaman aslâb-ü erhâmı,"
 "Geçen her devri tâkîb eyleyen bir devri munzamde."
 "Halilullahı setretmiş idi sulbündeki nûrun"
 "Nasıl tesir eder âteş anâ o nûri âzamde."
 "Teselsül eyledi nûrun Kureysê intikalinde"
 "Göründü şu'beler fevkindeki Beytî Muazzamde."
 "Zamân-î makdemin rûy-i zemini eyledi tenvir"
 "Ziyâsî parladi baştan başâ âfâkı âlemde."
 "Bugün biz işte ol nûr-ü ziyânın intişârından"
 "Sülûk etmekteyiz sebülürüşdi eslemde."

H. Abbas, Peygamberin küçük amcalarındandır. Kendisi ve kardeşi Hz Hamza, Resulullah üzerine daima titremiş, ve İslâm olmadan önce de ona gizli veya açık surette yardım etmişlerdi. Hz. Hamza, Bedir muharebesinde müşriklere karşı kahramanca savaşmış ve Uhüd muharebesinde H. 3 M. 625 te Şehid olmuştu. Hz. Abbas ise, Resulullah'a Huneyn harbinde ve daha önce Mekke'nin fethinde büyük yardımlarda bulunmuştu. H. 34 M. 653 yılına kadar yaşamış olan Hz. Abbas, Medine'de 88 yaşında vefat etmiştir.

Son olarak, Şeyh Ekber'in Resulullah hakkında, aynı mânâda inşâ ettiği şi'irleri takdim ediyoruz. Şeyh Ekber, Peygamberimizin yaradılıştaki evleviyetini daha açık bir lisanla ifade ediyor ve diyor ki: "Âdem henüz su ile çamur arasında iken Efendimiz, Peygamberlerin kiral ve seyyidi idi." Şi'irinin sonunda ise, Peygamberimize kulların tâket ve kudreti üzerinde bir kudret vererek diyor ki: "Onun istediği şey'in hilafı olmaz. Kâinatda onun istediğini bozacak bir kuvvet de yoktur." Şi'irin arapçası şudur:

وَأَرَمُ بَيْنَ النَّارِ وَالطَّيْنِ وَاقِفٌ	أَلَّا يَا أَيُّ مَنْ كَانَ مُطًا وَسَيِّدًا
لَهُ فِي الْعُلَى مَجْدٌ تَلِيمٌ وَكُحَارِفٌ	فَذَاكَ الرَّسُولُ الْأَبْطِيحِيُّ مُحَمَّدٌ
وَكَانَتْ لَهُ فِي كُلِّ عَصْرِ مَوَاقِفٌ	أَفْ بَرَّ تَانِ السَّعْرِ فِي آخِرِ الْوَدَى
فَأَشْتَتَ عَلَيْهِ السُّنُّ وَعَوَارِفٌ	أَفْ لِإِنِّي سَارِ الدَّهْرِ يَجْبُرُ صَدْعُهُ
وَلَيْسَ لِذَلِكَ الْأَمْرِ فِي الْكُونِ صَارِفٌ	إِذَا وَرَمَ أَمْرًا لَا يَكُونُ خِلَافُهُ

Bu şi'irin mânâsını, Şeyh Saffet Kemaleddin Yetkin, aynı tertiple, aynı kafiye — ve hattâ iki vuruş fazlasiyle (1) — aynı veznin nakarâtiyle türkçeye çevirmekle, dil ve edebiyattaki büyük kudretini bize bir kere daha göstermiş bulunmaktadır. Şi'rin türkçesi şöyledir:

“Fedayim ben anâ, Peygamberî zîşan iken ol zât,”
 “Henüz Âdemki beynel mâ'i vel-tîn içre vâkifdir.”
 “O, Sultân-î Rüsüldür; Seyyid-î evlâd-ı Âdemdir;”
 “Anın mecd-i muallâsı, telîd hem de târifdir.”
 “Kırân-î sa'd-ilê âhir zamandâ eyledî ityân,”
 “Geçen her bir asırdâ müjdesi şanlı mevâkifdir.”
 “Zuhûru, inkisâr-î dehre sıhhatmend-i şâfidir,”
 “Senâhânî, nicê diller ile aynı avârifdir.”
 “Hilâfî olmaz aslâ hangi bir emrî merâm etsê,”
 “O emrê karşı bir şey, kevn-içindê, sanma sârifdir.”

Nafiz DANİŞMAN

(1) Şi'rin arabî aşh (tavil) vezninden olup (fe'ülün, mefâ'ilün, fe'ülün, mefâ'ilün) nakarâtından teşekkül eder. Mütercim, şi'ri türkçeye çevirirken, (tavil) vezni'nin iki (fe'ülün) e birer vuruş ilâve ederek onları da (mefâ'ilün, yapmış ve türkçeye (mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün) suretinde (Hezec) vezni ile nakletmiştir.

ابو طالب المكي
 الحداد
 سهر قنوي
 ابن الطرقي
 ابن حزم
 ابو الصاد المصري
 القشيري
 الشهرستاني
 الغزالي
 ابن العربي
 عبد القاهر البغدادي
 فيقولسون - عميق
 ابن الجوزي
 المقريزي
 المقدسي
 ابن النديم
 يا قوت
 السبكي
 ثعالب
 ابن قتيبة
 البخاري

قوت القلوب
 كتاب الطوائسين
 بستان العارفين
 كتاب المعتزله
 كتاب الفصل
 رسالة الضمير
 الرسالة القشيرية
 الملل والنحل
 كتاب ابراهيم
 الفتوحات المكية
 الفرق بين الفرق
 التصوف الاسلامي
 المنتظم
 الاقطار
 كتاب الاقاليم
 الفهرست
 الاشارة
 الطبقات
 اليتية
 تأويل مختلف الحديث
 الصحيح
 القرآن الكريم